

EEN ONDERZOEK NAAR DE INVLOED VAN TOERISME OP LEEFBAARHEID

Door HZ Kenniscentrum Kusttoerisme

KENNISCENTRUM
.....
KUSTTOERISME

Inhoud

Colofon.....	1
Inleiding.....	2
Aanpak	4
Theorie	5
Leefbaarometer	8
De modellen.....	8
Schaalniveau	8
Dimensies.....	8
Indicatoren	9
Leefbaarheidsklassen.....	9
Leefbaarheidsscore	9
Leefbaarheidssituatie in Zeeland	10
Leefbaarheidsklassen Zeeland	10
Leefbaarheidsscores Zeeland.....	10
Toerisme en leefbaarheid	14
Resultaten	16
Toerisme en voorzieningen.....	17
Toelichting tellingen.....	18
Toerisme en leefbaarheid	19
Conclusie	22
Bronnen.....	23
Bijlagen.....	25

Colofon

Deze rapportage is samengesteld door HZ Kenniscentrum Kusttoerisme, als onderdeel van een project voor Provincie Zeeland.

©2020, HZ Kenniscentrum Kusttoerisme

Bij het samenstellen van deze publicatie is de grootste zorgvuldigheid betracht. HZ Kenniscentrum Kusttoerisme is echter niet aansprakelijk voor enige directe of indirecte schade als gevolg van de aangeboden informatie in deze publicatie.

HZ Kenniscentrum Kusttoerisme p/a HZ University of Applied Sciences
Postbus 364 4380 AJ Vlissingen

Telefoon: 0118 – 489 850

E-mail: info@kenniscentrumtoerisme.nl

Website: www.kenniscentrumtoerisme.nl

Auteurs:

Harm IJben

William Hazel

Sophie Adriaanse

Marije Noordhoek

Met dank aan:

Mischa Beckers

Gert Jacobusse

Inleiding

Cijfers uit de afgelopen jaren (voor de uitbraak van de wereldwijde coronapandemie) laten zien dat het toerisme in Zeeland is gegroeid. Deze groei levert veel geld op, zorgt voor levendigheid, een goede infrastructuur en een hoog voorzieningenniveau. Zeeland is bij uitstek een toeristische provincie en verwelkomt jaarlijks miljoenen vakantiegangers en dagbezoekers. In 2018 werd in totaal €1,85 miljard besteed in de Zeeuwse vrijetijdseconomie. Deze bestedingen van toeristen zorgen in Zeeland voor ruim 16.700 (directe en indirecte) banen¹. Ondanks het grote economische belang kent de groei van toerisme ook een keerzijde; te veel toerisme leidt tot schade aan de leefomgeving en samenleving in de vorm van overbelasting van de openbare ruimte, wegen, natuur en milieu en overlast voor bewoners². Sommigen zijn van mening dat de Zeeuwse kust, zeker in de zomermaanden, te druk is. Dit zorgt, volgens sommigen, voor een negatieve impact op de leefomgeving.

De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) schrijft in de publicatie 'Waardevol toerisme – onze leefomgeving verdient het' het volgende over de relatie tussen toerisme en de leefomgeving:

“Bezoekers komen in eerste instantie voor het bezoeken en beleven van onder meer erfgoed, attracties, natuur en strand. Zij maken daarbij gebruik van infrastructuur, openbare ruimte en vastgoed (zoals hotels). Al deze elementen maken deel uit van de leefomgeving die kenmerkend is voor Nederland. De leefomgeving is zo beschouwd het fundament waarop het toerisme zich kan ontwikkelen. Tegelijkertijd heeft toerisme allerlei effecten op diezelfde leefomgeving, zowel positieve als negatieve. Zo kan toerisme de aanwezigheid van winkels, horeca en theaters of betere infrastructuur bevorderen.

Maar toerisme kan ook zorgen voor overlast door extra drukte op straten en pleinen, voor een hoge parkeerdruk en voor extra milieubelasting.

Met deze overlast dreigt toerisme hier en daar het eigen fundament te ondermijnen: als het té druk is, er veel vuil op straat ligt of de natuur is aangetast, neemt de aantrekkelijkheid van een bestemming voor bezoekers af².

Het gaat allemaal om het vinden van de juiste balans. Balans tussen de bewoner, de bezoeker en de bedrijven in Zeeland. In 2019 heeft HZ Kenniscentrum Kusttoerisme onderzoek gedaan naar de mening van bewoners omtrent toerisme³. Hoe kijken de Zeeuwen naar toerisme? Vijf op de tien inwoners ervaren door toeristische ontwikkelingen een verbetering van de leefbaarheid in hun gemeente. Dit is subjectief, het is de perceptie van de inwoner. We denken dat toerisme bijdraagt aan de leefbaarheid in een bepaalde regio. Als toerisme weg zou vallen, dan gaat dit hoogstwaarschijnlijk impact hebben. Maar is dit ook daadwerkelijk zo? En hoe groot is die impact?

De wens is om in dit onderzoek de verschillende subjectieve onderzoeken, percepties, aannames en onderbuik gevoelens te objectiveren. Door middel van het testen van relaties kan een objectief beeld geschetst worden.

Objectiviteit, beschikbare data en leefbaarheid staan in dit onderzoek centraal. Het is een kwantitatief onderzoek (op basis van literatuuronderzoek en open data) naar de mate waarin toerisme bijdraagt aan de objectief vastgestelde leefbaarheidssituatie op basis van de Leefbaarometer 2.0 (hierna: Leefbaarometer)⁴. Dit onderzoek zal zich richten op de provincie Zeeland, maar kan in principe, mits er voldoende inzicht is in het aantal toeristische overnachtingen op gemeentelijk niveau, vergelijkbaar worden uitgevoerd in andere provincies.

De vraag die beantwoord zal worden in deze rapportage is als volgt:

“Draagt toerisme bij aan de leefbaarheid in Zeeland?”

Met behulp van de volgende deelvragen wordt de hoofdvraag beantwoord:

“Wat is de leefbaarheidssituatie (vastgesteld via open data Leefbaarometer 2.0, uitgedrukt in een leefbaarheidsscore en -klasse) in Zeeland?”

“Welke indicatoren (afgeleid van bestaande indicatoren van de dimensie ‘voorzieningen’) geven inzicht in de impact van toerisme op de leefbaarheid?”

In dit onderzoek zullen deze hoofd- en deelvragen beantwoord worden. Allereerst wordt de aanpak (methode) van het onderzoek toegelicht. Daarna volgt een literatuurstudie en vervolgens worden de antwoorden per deelvraag gepresenteerd. In de conclusie wordt uiteindelijk de hoofdvraag beantwoord.

Aanpak

Binnen dit onderzoek is gekozen voor een kwantitatieve aanpak. Er is gewerkt met, voor HZ Kenniscentrum Kusttoerisme, open en beschikbare cijfermatige data om zo te onderzoeken of er relaties bestaan tussen verschillende, later toegelichte, variabelen.

Omdat leefbaarheid veelal subjectief wordt gemeten, was het allereerst van belang om een literatuurstudie uit te voeren naar toerisme, leefbaarheid en de impact van toerisme op de (objectieve) leefbaarheid.

Hieruit is gebleken dat de Leefbaarometer een effectieve manier is om de objectieve leefbaarheid in bepaalde provincies, gemeente, wijken en/of buurten vast te stellen. Aan de hand van dit instrument kan inzicht worden gegeven in de leefbaarheidssituatie in Zeeland. De Leefbaarometer bestaat uit vijf verschillende dimensies en kent 100 indicatoren die bij deze dimensies horen. Door middel van het literatuuronderzoek en interne analyses is vastgesteld welke indicatoren een mogelijke relatie hebben met toerisme. Hieruit is gebleken dat de indicatoren voornamelijk vallen binnen de dimensie voorzieningen. Op basis van geselecteerde indicatoren zijn hypothesen opgesteld om te testen of deze indicatoren daadwerkelijk een relatie hebben met toerisme. Om deelvraag twee te beantwoorden zijn de volgende hypothesen getest:

H1: In de Zeeuwse gemeenten met een hogere toeristische intensiteit zijn relatief meer restaurants dan in Zeeuwse gemeenten met een lagere toeristische intensiteit.

H2: In de Zeeuwse gemeenten met een hogere toeristische intensiteit zijn relatief meer huisartsen dan in Zeeuwse gemeenten met een lagere toeristische intensiteit.

H3: In de Zeeuwse gemeenten met een hogere toeristische intensiteit zijn relatief meer supermarkten dan in Zeeuwse gemeenten met een lagere toeristische intensiteit.

H4: In de Zeeuwse gemeenten met een hogere toeristische intensiteit zijn relatief meer pinautomaten dan in Zeeuwse gemeenten met een lagere toeristische intensiteit.

De hypothesen zijn getest door eerst het aantal faciliteiten (bijv. restaurants) per gemeente te tellen vanuit een OpenStreetMap dataset⁵. Deze tellingen worden vervolgens geschaald met het aantal inwoners van een gemeente. De variabele die gebruikt wordt om 'toerisme' aan te duiden is toeristisch intensiteit, het aantal overnachtingen per gemeente gedeeld door het aantal inwoners. Vervolgens is een lineaire regressie toegepast om te kijken hoe goed toeristische intensiteit het relatieve aantal faciliteiten voorspelt. Vervolgens zijn de resultaten van de analyse beschreven welke een antwoord vormen op deelvraag twee.

Het uitgangspunt van de methode van het onderzoek was in de basis de Leefbaarometer. Echter, bleek tijdens de uitvoering van het onderzoek dat een bepaalde focus nodig was om het onderzoek af te bakken. De keuzes welke hiervoor gemaakt zijn, zijn toegelicht in het separate document 'lessons learned'.

Theorie

Om een mogelijke relatie tussen toerisme en leefbaarheid te kunnen definiëren is het belangrijk om vast te stellen wat deze begrippen inhouden en hoe deze mogelijk aan elkaar gerelateerd zijn.

Het woord 'toerisme' werd voor het eerst gebruikt in het jaar 1800. Toerisme, in zijn moderne vorm, is ontstaan als gevolg van de recente sociaaleconomische veranderingen in de geschiedenis. Toerisme wordt door World Tourism Organization (UNWTO) gedefinieerd als: *“de activiteiten van personen die reizen naar en verblijven op plaatsen buiten hun normale omgeving, voor niet langer dan een (aaneengesloten) jaar, om redenen van vrijetijdsbesteding, zaken, en andere doeleinden die niet zijn verbonden met het uitoefenen van activiteiten die worden beloond vanuit de plaats die wordt bezocht”*⁶.

Zoals eerder beschreven, heeft de toerisme industrie in de afgelopen jaren wereldwijd een grote vlucht gemaakt en zo ook het toerisme in Nederland⁷. Hierdoor is toerisme steeds meer zichtbaar in de leefomgeving. De invloed van toerisme op de leefomgeving gaat verder dan de veelal zichtbare economische waarde zoals een groei in bestedingen in een regio of een groei in het aantal banen. In een recent onderzoek van Gastvrij Nederland wordt verder gekeken dan de economische gevolgen van toerisme en wordt ook de sociale waarde welke aan toerisme gekoppeld is beschreven. Voorbeelden van sociale effecten van toerisme die benoemd worden in dit onderzoek zijn onder andere effecten op de voorzieningen en leefbaarheid in een gebied.

De aanwezigheid van bezoekers en de invloed van hun activiteiten op een bestemming wordt ook wel 'toeristische druk' genoemd. Dit gaat zowel om verblijfstoerisme als dagtoerisme. De mate waarin die toeristische druk in een regio ervaren wordt is afhankelijk van verschillende factoren: de intensiteit (aantallen bezoekers per inwoner), de bezoekersdichtheid

(aantallen bezoekers per hectare) en het gedrag van de bezoekers (gebruik van ruimte en voorzieningen, sociaal gedrag)². Zo zal met name in steden en op populaire locaties door overbelasting druk op de leefomgeving kunnen ontstaan. De mate waarin toeristische druk wordt ervaren is niet per se positief of negatief voor een bestemming. Dit is afhankelijk van hoe de 'draagkracht van de leefomgeving en samenleving' van die bestemming samenhangt met de mate van toeristische druk. Hierbij is het zo dat een hoge toeristische druk het risico op negatieve gevolgen vergroot⁸.

'Draagkracht' wordt door de UNWTO gedefinieerd als: *“het maximum aantal bezoekers dat tegelijkertijd op een bestemming aanwezig kan zijn, zonder afbreuk te doen aan de fysieke, economische of sociaal-culturele aspecten van de leefomgeving en zonder onacceptabele achteruitgang in de kwaliteit van de bezoekersbeleving”*⁹.

Wanneer de toeristische druk op een bestemming zorgt voor een constante overschrijding van de draagkracht van een bestemming is de draagkracht niet in balans met de toeristische druk, dit wordt ook wel 'overtourisme' genoemd: een situatie waarin de impact van toerisme op sommige momenten of sommige plaatsen de fysieke, ecologische, sociale, economische, psychische en/of politieke draagkracht overschrijdt⁸. Dit hangt samen met de levensfase van een bestemming. In de exploratiefase is de sociale draagkracht voldoende groot, maar kan enerzijds de fysieke draagkracht laag zijn vanwege het lage aantal faciliteiten voor toeristen. In een verdere levensfase kan de fysieke draagkracht voldoende zijn, maar kan de impact van toerisme anderzijds de sociale draagkracht verlagen. De sociale draagkracht uit zich vaak in een irritatie vanuit de lokale bevolking tegenover de toeristen¹⁰. Wanneer een bestemming structureel te maken heeft met overtourisme tast dit voor diezelfde lokale bevolking op negatieve wijze de 'leefbaarheid' van een bestemming aan.

Leefbaarheid wordt vaak getypeerd als containerbegrip en betekent over het algemeen *“hoe aantrekkelijk en/of geschikt een gebied of gemeenschap is om te wonen of te werken”*. Wat leefbaarheid inhoudt wordt echter nauwelijks toegelicht. Veel uitspraken omtrent beleid zijn gericht op het verbeteren van de leefbaarheid. Ook wordt leefbaarheid gebruikt als verzamelbegrip voor veel aspecten zoals mobiliteit, onderwijs, toerisme, veiligheid, gezondheidszorg en meer, zonder dat hier een exacte definitie aan vast zit¹¹.

Binnen de wetenschappelijke literatuur worden meerdere definities van leefbaarheid gebruikt. Het begrip is pas rond de jaren '90 meer onder de aandacht van wetenschappers gekomen. Van de Wardt en de Jong definieerden het begrip leefbaarheid als *“de waardering van de leefomgeving ... gebaseerd op de waardering door individuen”*¹². Deze definitie is door Van Dorst uitgewerkt tot een buurt *“waar iedereen de sociale en fysieke omgeving waardeert”*¹³. Volgens Maes et al. komt leefbaarheid neer op *“het welzijn van mensen in een gemeente, stad of buurt”* en bestaat het uit factoren die zowel kwantificeerbare en kwalitatieve elementen bevatten¹¹. Van Dorst omschrijft leefbaarheid als *“de mate waarin de omgeving voldoet aan de veronderstelde voorwaarden voor kennelijke leefbaarheid”* waarbij een set aan indicatoren de leefbaarheid beschrijft¹⁴. Een recentere en concretere omschrijving komt van Okulicz-Kozaryn en Valente¹⁵ en refereert naar de kwaliteit en standaard van leven en het algemene welzijn van een populatie in een specifieke regio, gebied of stad. Het gaat hierbij om de som van factoren die bijdragen aan de kwaliteit van leven in een samenleving, zoals economisch welzijn, sociale gelijkheid en stabiliteit, opleidingsmogelijkheden en recreatieve en culturele voorzieningen.

Toerisme kan de leefbaarheid van een gebied ook negatief aantasten wanneer er sprake is van overtoerisme. In de literatuur genoemde negatieve gevolgen zijn bijvoorbeeld de stijgende kosten door toerisme voor inwoners en de overheid¹⁶.

Ook vraag naar grond op een toeristische bestemming heeft impact op diezelfde bestemming. Zo kan de vraag naar grond effect hebben op inflatie, stijgende huizenprijzen, verhoogde kosten van goederen en diensten en een te kort aan bepaalde producten waar voornamelijk de lokale bevolking last van heeft^{10 17}. Verder kan toerisme ook zorgen voor negatieve effecten op het milieu. Naast luchtvervuiling kan toerisme zorgen voor het verlies van karakter, overcrowding en verkeersopstoppingen, verlies van natuurlijke habitat en effect of wildlife, vervuiling en fysieke schade zoals slijtage.

Toerisme kan echter de leefbaarheid van een gebied ook positief beïnvloeden. Zo stellen Page en Hall¹⁹ dat een stijging van toerisme over het algemeen als positief wordt gezien en wordt geassocieerd met het bevorderen van de economie. Dit zorgt voor socio-economische voordelen voor de lokale gemeenschappen zoals werkgelegenheid, inkomsten uit toeristenbelasting en extra bronnen van inkomsten. Daarnaast, vanwege het 'leisure' karakter van toerisme, bevinden recreatieve bezoekers zich vaak in de openbare ruimte en vooral in gebieden met concentraties van toeristische trekkers en voorzieningen waardoor deze aantrekken. Brunt & Courtney²⁰ hebben geconstateerd dat er een voorzieningentoeename plaatsvindt en daarnaast de culturele en recreatieve faciliteiten verbeteren of uitbreiden.

Uitbreiding van het voorzieningsniveau is duidelijk te zien in Zeeland, een toeristische provincie bij uitstek. Afgezet tegen het aantal inwoners staat Zeeland met vier gemeenten in de top 10 van gemeenten met meeste supermarkten²¹. Ook bevestigt de Zeeuwse Huisartsen Coöperatie dat zij in de zomermaanden een extra huisarts oproepen, om zo alle bezoekers in Zeeland te kunnen bedienen²². Tot slot kan het ook van belang zijn om te achterhalen wat de toeristen precies doen op een vakantiebestemming. CVTO²³ heeft een top 10 uitstapjes in Zeeland door Nederlanders opgesteld. Hieruit blijkt dat bezoekers graag recreëren, wandelen, winkelen in de binnenstad en uit eten gaan in een horecagelegenheid.

Om vast te kunnen stellen hoe toerisme bijdraagt aan de leefbaarheid van een bestemming is het van belang dat beide begrippen gemeten kunnen worden. Voor toerisme betekent dat gekeken wordt naar de toeristische druk op een bestemming, waarbij het aspect intensiteit zoals eerder beschreven in dit theoretisch kader centraal staat. In dit onderzoek wordt toeristische druk uitgedrukt in toeristische intensiteit per gemeente, omdat er specifiek gekeken wordt naar het aantal toeristische overnachtingen per 1.000 inwoners per gemeente. In de meetbaarheid van het begrip leefbaarheid staat de waardering centraal. Volgens Maes et al. kan leefbaarheid in de stad worden gemeten door middel van een indicator “die een waardering uitdrukt voor een specifiek kenmerk”. Veel meetmethoden voor leefbaarheid maken gebruik van subjectieve data. Indien alleen binnen het subjectieve domein wordt gemeten en causale modellen worden geformuleerd, kunnen vrijwel altijd twijfels worden geplaatst bij de validiteit. De objectieve data is vaak vollediger en weergeeft feitelijke omgevingscondities.

De Leefbaarometer van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties maakt gebruik van 100 indicatoren, verdeeld in de volgende vijf dimensies: woningen, bewoners, voorzieningen, veiligheid en fysieke omgeving. Dit instrument is ontwikkeld door middel van onderzoek naar omgevingscondities en subjectieve en objectieve indicatoren. Ondanks dat de waardering voor de leefomgeving een subjectief karakter heeft, wordt de leefbaarheid in de Leefbaarometer gemeten aan de hand van objectief meetbare dimensies waarbij het aandeel van bepaalde indicatoren wordt gemeten.

Leefbaarheid kan dus worden opgesplitst; objectief en subjectief. Bij het meten van objectieve leefbaarheid staat de dimensies van de Leefbaarometer centraal (woningen, bewoners, voorzieningen, veiligheid en fysieke omgeving). Bij het meten van subjectieve leefbaarheid staan de waardering, wensen en behoeften, perceptie, tevredenheid en aantrekkelijkheid meer centraal.

In dit onderzoek wordt gefocust op de objectieve leefbaarheid, omdat er gewerkt wordt met kwantitatieve (open) data. De Leefbaarometer zal als instrument gebruikt worden en wordt inhoudelijk verder uitgelegd in het volgende hoofdstuk.

Leefbaarometer

De Leefbaarometer is een tool waarmee het mogelijk is om de leefbaarheid in alle bewoonde wijken, buurten en straten in Nederland te monitoren. De Leefbaarometer maakt de huidige situatie inzichtelijk, maar laat ook zien hoe deze situatie zich in de afgelopen jaren heeft ontwikkeld.

Aan de basis van de Leefbaarometer ligt een uitgebreide literatuurstudie van het begrip leefbaarheid²⁴. Aan deze studie is de definitie van leefbaarheid ontleend, waarvan wordt uitgegaan in de Leefbaarometer: *“Leefbaarheid is de mate waarin de omgeving aansluit bij de eisen en wensen die er door de mens aan worden gesteld”*²⁴.

De modellen

Leefbaarheid en de eisen en wensen van inwoners zou, gezien de gehanteerde definitie, met enquêtes kunnen worden gemeten. Echter is het enquêteren op het schaalniveau waarop de meeste leefbaarheidsverschillen relevant zijn en met de gewenste frequentie van actualisatie (elke twee jaar), zowel financieel als operationeel niet haalbaar. Daarom is een modelmatige schatting van de leefbaarheid gemaakt. Hierbij is gekeken naar de mate waarin verschillende omgevingscondities van invloed zijn op het oordeel over en de waardering voor de directe woonomgeving. Dit is gedaan voor die plekken waarvoor de gegevens over oordelen en waarderingen al beschikbaar waren. Vervolgens is aangenomen dat de gevonden relaties in principe voor heel Nederland gelden. Hierdoor kan, op basis van landsdekkende bronnen over omgevingscondities, voor heel Nederland op een laag schaalniveau de leefbaarheid in kaart gebracht worden.

De Leefbaarometer is opgebouwd uit twee submodellen. Een model dat rechtstreeks het oordeel van bewoners voorspelt en een model dat de waardering van bewoners voor de woonomgeving voorspelt. Deze modellen gecombineerd geven een goed beeld van de leefbaarheid.

Schaalniveau

Een belangrijk doel van de Leefbaarometer is om de leefbaarheid op een zo laag mogelijk schaalniveau weer te geven. De bewonersoordelen komen namelijk voornamelijk tot stand op een laag schaalniveau. Ook de leefbaarheid kan binnen buurten sterk verschillen. Daarom is binnen de Leefbaarometer gekozen voor de zes positionele postcode (6-ppc) als basisniveau voor de analyse.

Dimensies

In de Leefbaarometer wordt leefbaarheid gemeten aan de hand van vijf onderliggende dimensies: woningen, bewoners, voorzieningen, veiligheid en fysieke omgeving. Deze dimensies kennen allen hun eigen bijdrage aan het samenstellen van de leefbaarheid in een gebied. Hierbij telt niet iedere dimensie even zwaar mee aan de totaalscore van de leefbaarheid. Het gewicht per indicator in de dimensies is bepaald op basis van de gecombineerde coëfficiënten uit de twee modellen die ten grondslag liggen aan de Leefbaarometer. In afbeelding 1 is de verdeling tussen de dimensies te zien.

Afbeelding 1: Aandeel van de dimensiescores ten opzichte van de totaalscore.

Indicatoren

Alle vijf de dimensies bestaan uit verschillende indicatoren. In totaal zijn er 100 indicatoren die horen bij de dimensies. Voor de Leefbaarometer worden alleen bestaande, beschikbare bronnen gebruikt. Daarom zijn er alleen indicatoren in de Leefbaarometer opgenomen die voldoen aan bepaalde criteria. De indicatoren moeten; uitlegbaar zijn, landsdekkend beschikbaar zijn, op een voldoende laag schaalniveau beschikbaar zijn, in een continue tijdsreeks beschikbaar zijn en betrouwbaar zijn. Als één van de vragen met 'nee' beantwoord wordt, is de indicator niet opgenomen. Alle indicatoren uit de Leefbaarometer zijn terug te vinden in bijlage 1.

Leefbaarheidsklassen

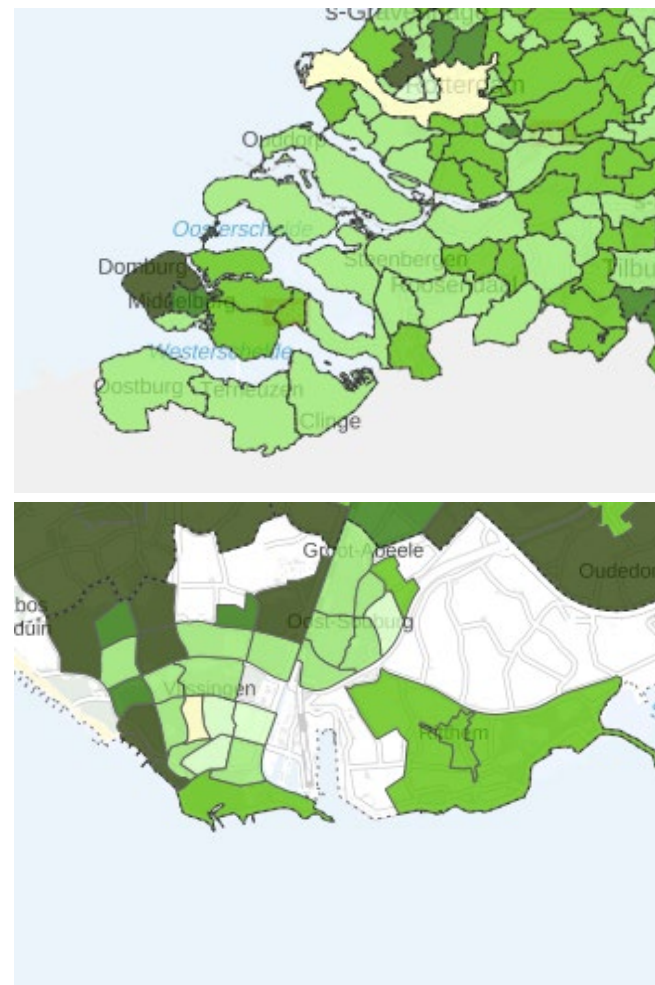
De leefbaarheidssituatie wordt in de Leefbaarometer weergegeven in negen leefbaarheidsklassen (zie afbeelding 2). Hierbij zijn drie klassen negatief en zijn vijf klassen positief. De middenklasse 'zwak' is geen negatieve klasse, maar weergeeft een matige leefbaarheid welke gekenmerkt wordt door andere factoren. Wanneer in een gebied niet voldoende indicatoren beschikbaar zijn wordt deze in grijs weergegeven op de leefbaarheid kaart. In Nederland is de gemiddelde leefbaarheidssituatie vastgesteld op de grens van de leefbaarheidsklassen 'ruim voldoende' en 'goed'. Gebieden kunnen worden vergeleken met het Nederlands gemiddelde. Hierdoor kan het voorkomen dat een gebied negatief scoort ten opzichte van het Nederlands gemiddelde, maar wel een dusdanige leefbaarheidsscore heeft dat deze in de categorie 'voldoende' valt.

Afbeelding 2
leefbaarheidsklassen
Leefbaarometer

Leefbaarheidsscore

De leefbaarheidsklassen zijn dus bepaald aan de hand van een leefbaarheidsscore. De klasse zijn een vertaling van deze leefbaarheidsscore. Een kleine afwijking in de leefbaarheidsscore kan voor een verschil zorgen in leefbaarheidsklasse. De leefbaarheidsscores zijn afgeleid van het Nederlands gemiddelde.

Afbeelding 3 Leefbaarheidsklassen van Zuidwest-Nederland
(boven) op gemeenteniveau en Vlissingen (onder) op buurtniveau.
De kleuren geven aan hoe een locatie scoort.

Leefbaarheidssituatie in Zeeland

“Wat is de leefbaarheidssituatie (vastgesteld via open data Leefbaarometer 2.0, uitgedrukt in een leefbaarheidsscore en -klasse) in Zeeland?”

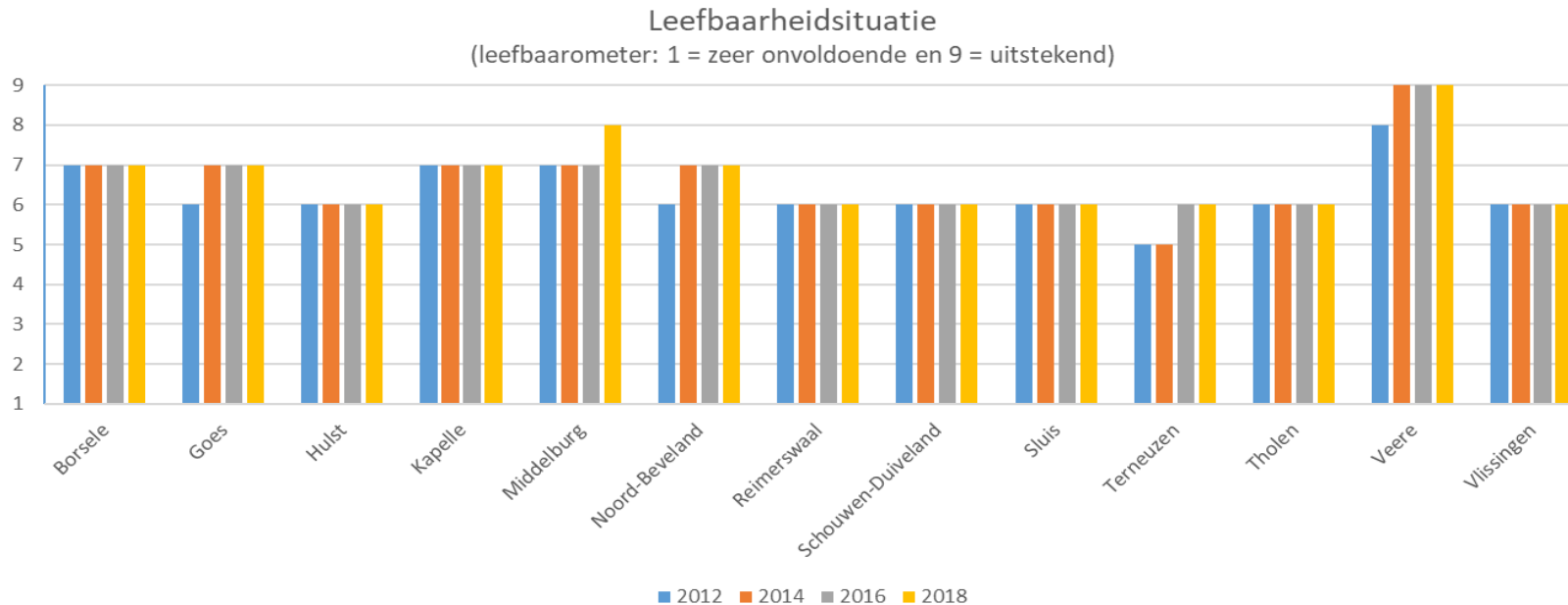
Leefbaarheidsklassen Zeeland

Zoals in het vorige hoofdstuk benoemd is de leefbaarheidssituatie onderverdeeld in negen leefbaarheidsklassen die variëren van ‘zeer onvoldoende’ tot ‘uitstekend’. In grafiek 1 is de leefbaarheidssituatie voor de jaren 2012, 2014, 2016 en 2018 weergegeven per Zeeuwse gemeente. Hierbij kan ingezoomd worden op de verschillende gemeenten binnen de provincie Zeeland. Wanneer dit gedaan wordt is te zien dat er enkele (grotere) verschillen zijn in de leefbaarheidsklassen en dus de leefbaarheidssituatie per gemeente. Zo heeft de gemeente Veere een leefbaarheidsscore die behoort in leefbaarheidsklasse negen in het jaar 2018 (uitstekend). De meeste andere gemeenten hebben een score bijhorend aan een leefbaarheidsklasse van zes of zeven (ruim voldoende).

Leefbaarheidsscores Zeeland

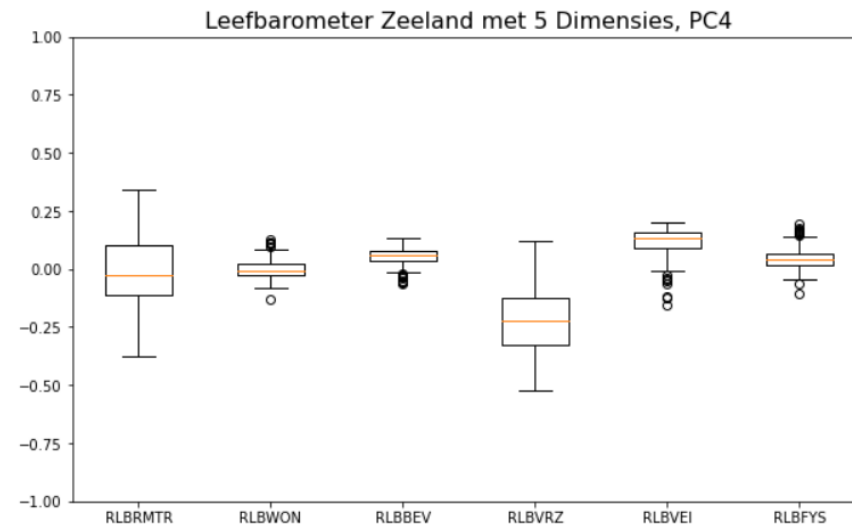
De Leefbaarometer vergelijkt de leefbaarheidsscore van de gemeenten in Zeeland met de gemiddelde leefbaarheidsscore in Nederland. Uit deze vergelijking blijkt dat een aantal gemeenten in Zeeland een hogere leefbaarheidsscore hebben dan het Nederlandse gemiddelde (zie tabel 1 op de volgende pagina). Dit zijn de gemeenten Borsele, Goes, Kapelle, Middelburg, Noord-Beveland en Veere. De gemeenten Hulst, Reimerswaal, Schouwen-Duiveland, Sluis, Terneuzen, Tholen en Vlissingen hebben een lagere totaalscore dan het Nederlandse gemiddelde.

De totaalscore welke is berekend per Zeeuwse gemeente, is opgebouwd uit vijf verschillende dimensies(cores): woningen, bewoners, voorzieningen, veiligheid en fysieke omgeving. Per gemeente kan worden ingezoomd op de verschillende dimensiescores. Dit wordt gedaan in tabel 1 op de volgende pagina.

Grafiek 1 Leefbaarheidsituatie per gemeente per jaar

Wanneer op de Leefbaarometerkaart wordt gekeken naar de dimensiescores van alle 13 gemeenten blijkt dat alle gemeenten, met uitzondering van de gemeenten Middelburg en Vlissingen, op de dimensie voorzieningen negatief scoren ten opzichte van het Nederlands gemiddelde (zie tabel 1). Verder is aan de hand van een boxplot onderzocht bij welke dimensie de meeste spreiding zit, zie afbeelding 4. In deze afbeelding is te zien dat voor Zeeland de meeste spreiding zit in de dimensie voorzieningen. In Zeeland is de spreiding van de andere dimensies klein, dus deze kunnen als constant worden beschouwd. Dit betekent dat deze hetzelfde zijn voor heel Zeeland. De dimensie voorzieningen geeft dus wel verschillen in scores binnen de verschillende gemeenten in Zeeland. Deze verschillen in de dimensie voorzieningen worden op de volgende pagina verder toegelicht.

Afbeelding 4 Boxplot Leefbaarometer Zeeland met 5 dimensies

GBD	Gemeente	JAAR	RLRMTR	RLBWON	RLBBEV	RLBVRZ	RLBVEI	RLBFYS
GM0654	Borsele	2018	0.074	0.007	0.046	-0.146	0.141	0.026
GM0664	Goes	2018	0.024	-0.023	0.024	-0.088	0.078	0.033
GM0677	Hulst	2018	-0.125	0.005	0.063	-0.364	0.112	0.059
GM0678	Kapelle	2018	0.102	0.004	0.051	-0.139	0.149	0.037
GM0687	Middelburg	2018	0.127	0.002	0.035	0.036	0.025	0.028
GM1695	Noord-Beveland	2018	0.029	-0.010	0.038	-0.198	0.136	0.064
GM0703	Reimerswaal	2018	-0.075	-0.018	0.020	-0.195	0.112	0.006
GM1676	Schouwen-Duiveland	2018	-0.047	-0.025	0.049	-0.244	0.107	0.065
GM1714	Sluis	2018	-0.162	-0.033	0.055	-0.379	0.127	0.068
GM0715	Terneuzen	2018	-0.171	-0.032	0.026	-0.258	0.055	0.038
GM0716	Tholen	2018	-0.031	-0.005	0.048	-0.202	0.104	0.025
GM0717	Veere	2018	0.263	-0.006	0.067	-0.088	0.171	0.119
GM0718	Vlissingen	2018	-0.015	-0.026	-0.008	0.030	-0.048	0.038

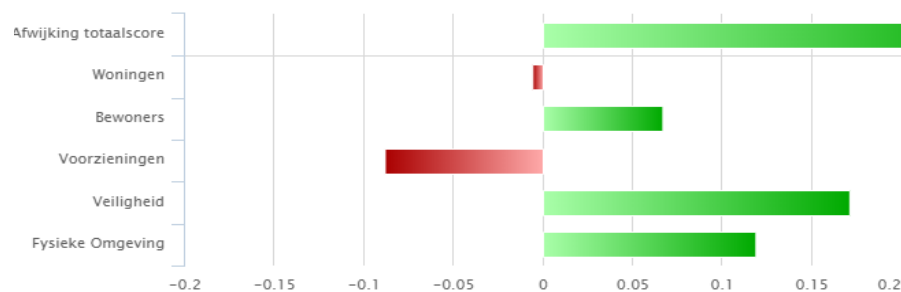
Tabel 1 Leefbaarheidsscore per Zeeuwse gemeente

De gemeenten die het sterkst van elkaar afwijken (op basis van de leefbaarheidsscore) zijn beschreven. Dit zijn de gemeenten Veere en Terneuzen. De gemeente Veere valt met haar leefbaarheidsscore in de leefbaarheidsklasse 'Uitstekend'. Kijkend naar de totaalscore en de afwijking van het Nederlands gemiddelde is te zien dat in 2018, de totaalscore voor Veere 0,263 punt hoger lag dan het Nederlands gemiddelde.

De afwijking van de totaalscore voor de gemeente Veere is de som van de onderliggende dimensies. Per dimensie worden ook de afwijkingen ten opzichte van het landelijk gemiddelde weergegeven. Dit is te zien in afbeelding 5. Ingezoomd op de dimensies, scoren in Veere de dimensies bewoners, veiligheid en fysieke omgeving hoger dan het landelijk gemiddelde. De dimensies woningen en voorzieningen wijken -0.006 en -0.088 af. Deze dimensies scoren hiermee in de klassen 'ruim voldoende', maar ondanks dat scoren ze relatief laag ten opzichte van de overige dimensies.

Afwijking totaalscore t.o.v. de rest van het land, en de bijdrage aan de afwijking per dimensie.
 Selecteer de individuele kolommen voor detail informatie.

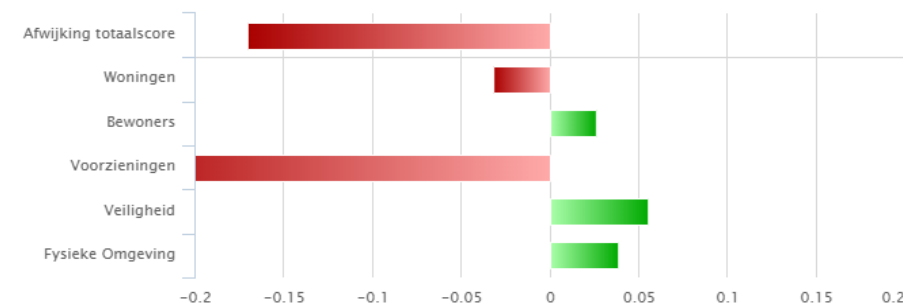
Afbeelding 4 Leefbaarheidsscore gemeente Veere

Voor de gemeente Terneuzen, afbeelding 6, geldt dat de leefbaarheidsscore -0.171 afwijkt van het landelijk gemiddelde, waarmee deze gemeente (net) in de categorie 'ruim voldoende' scoort. Voornamelijk de afwijking van de dimensie voorzieningen met -0.258 van het landelijk gemiddelde kent zijn invloed op deze score. De voorzieningen in de gemeente Terneuzen kunnen geplaatst worden op de grens van de klassen: 'voldoende' en 'ruim voldoende'.

Tot nu toe werden de verschillen in totaalscores en scores op de dimensie voorzieningen op gemeente niveau gepresenteerd. Echter is het ook mogelijk om in te zoomen op postcodeniveau. Hierdoor worden ook de verschillen binnen gemeenten zichtbaar.

Afwijking totaalscore t.o.v. de rest van het land, en de bijdrage aan de afwijking per dimensie.
 Selecteer de individuele kolommen voor detail informatie.

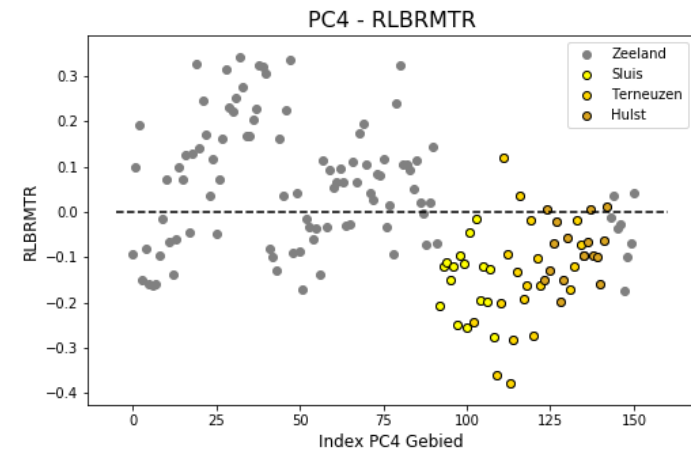

Afbeelding 5 Leefbaarheidsscore gemeente Veere

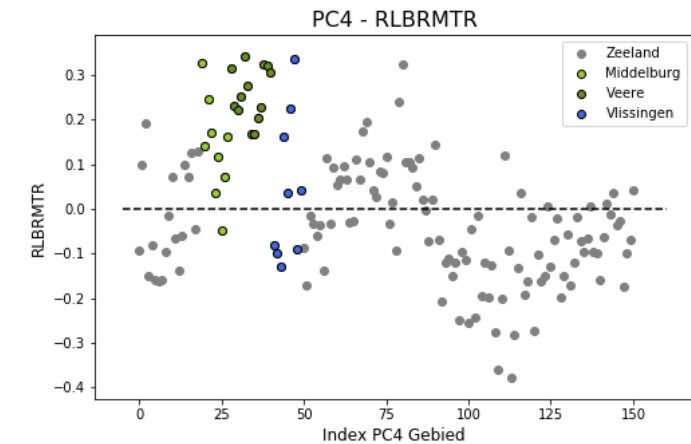
In grafiek 2 is te zien dat de postcodes in de gemeenten Sluis, Terneuzen en Hulst verschillen. Opmerkelijk is dat alle postcodes in de gemeente Sluis onder het landelijk gemiddelde scoren. Voor de gemeente Hulst geldt bijna hetzelfde, hier scoren slechts enkele postcodes boven gemiddeld. Alleen Terneuzen heeft één postcode die eruit schiet en ruim boven het gemiddelde scoort. In grafiek 3 zijn de gemeenten Middelburg, Veere en Vlissingen uitgelicht. Daarin is te zien dat zo ongeveer alle postcodes in de gemeente Veere hoog boven het gemiddelde scoren. In Middelburg en Vlissingen verschillen de postcodes veel meer. In Vlissingen zijn ook een aantal postcodes die onder het gemiddelde scoren.

Tot slot wordt in dit onderzoek naast de leefbaarheidssituatie binnen de Zeeuwse gemeenten ook gekeken naar de toeristische druk in deze gemeenten. De term toeristische druk is in het hoofdstuk theorie nader toegelicht. Deze informatie zal ook gebruikt worden voor het beantwoorden van de hypothesen in deelvraag 2. Tabel 2 geeft de toeristische druk per gemeente weer. Dit is het aantal overnachtingen gedeeld door het aantal inwoners (laatste kolom in het figuur). In de tabel is te zien dat de gemeenten Veere, Noord-Beveland, Sluis en Schouwen-Duiveland een (relatief) hoge toeristische druk kennen. Dit betekent dat er relatief veel toeristen naar deze gemeenten komen ten opzichte van het aantal inwoners.

Samenvattend varieert de leefbaarheidssituatie in Zeeland van ruim voldoende tot uitstekend. Hierbij kan worden ingezoomd op gemeente, postcode en buurtniveau. Daardoor worden de verschillen nog beter in beeld gebracht. Doordat er voornamelijk spreiding zit in de dimensie voorzieningen is ervoor gekozen om deze dimensie verder uit te lichten en te onderzoeken. Dit zal in het volgende hoofdstuk worden gedaan aan de hand van de verschillende indicatoren waar de dimensie voorzieningen uit bestaat. Of toerisme ook daadwerkelijk impact heeft op de indicatoren van de dimensie voorzieningen zal ook in het volgende hoofdstuk omschreven worden.

Grafiek 2 PC4 Sluis, Terneuzen en Hulst

Grafiek 3 PC4 Middelburg, Veere, Vlissingen

Gemeente	Inwoners	Overnachtingen 2018	Overnachtingen per Aantal Inwoners
Borsele	22739	182298	8,0
Goes	38082	291616	7,7
Hulst	27556	233843	8,5
Kapelle	12695	174257	13,7
Middelburg	48822	439581	9,0
Noord-Beveland	7392	1630760	220,6
Reimerswaal	22730	55316	2,4
Schouwen-Duiveland	33839	5432540	160,5
Sluis	23210	3887209	167,5
Terneuzen	54426	285003	5,2
Tholen	25757	329085	12,8
Veere	21880	5283004	241,5
Vlissingen	44360	375399	8,5

Tabel 2 toeristische intensiteit (aantal overnachtingen / aantal inwoners)

Toerisme en leefbaarheid

“Welke indicatoren (afgeleid van bestaande indicatoren van de dimensie ‘voorzieningen’) geven inzicht in de impact van toerisme op de leefbaarheid?”

Met uitzondering van de gemeente Middelburg scoren alle Zeeuwse gemeenten op voorzieningen lager dan het Nederlands gemiddelde. Ook blijken bij deze dimensie de meeste verschillen te zijn binnen Zeeland. De andere dimensies zijn meer constant.

Dimensies bestaan uit verschillende indicatoren. De dimensie voorzieningen bestaat onder andere uit de indicatoren: ‘afstand tot oprit snelweg’, ‘aantal huisartsen binnen 3 km’, ‘aantal basisscholen binnen 1 km’, ‘afstand tot station en ‘aantal restaurants binnen 1 km’. Alle overige indicatoren zijn te vinden in een overzicht in bijlage 1.

Omdat dit onderzoek uitgevoerd is op basis van beschikbare data, is gekeken welke data voor Zeeland voorhanden was om invulling te kunnen geven aan de indicatoren. Niet voor alle indicatoren behorend bij de dimensie voorzieningen is (openbare) data beschikbaar op Zeeuws-niveau. Ook is het niet voor elke indicator duidelijk hoe deze exact is afgebakend en/of is het niet mogelijk binnen de tijdspanne van dit onderzoek om indicatoren binnen een gehanteerde straal of de gemiddelde afstand tot te meten. Omwille van deze limiteringen is ervoor gekozen om een analyse uit te voeren op basis van beschikbare data op Zeeuws-niveau in absolute tellingen. Het gaat hierbij om aantallen en niet om afstanden. Literatuuronderzoek toont aan dat verschillende indicatoren een connectie hebben met toerisme (zie hoofdstuk theorie). Op basis van deze bevindingen is data verzameld met betrekking tot de volgende indicatoren: ‘aantal restaurant’, ‘aantal huisartsen’, ‘aantal supermarkten’ en ‘aantal pinautomaten’.

Hiervoor zijn de volgende hypothesen opgesteld:

H1: In de Zeeuwse gemeenten met een hogere toeristische intensiteit zijn relatief meer restaurants dan in Zeeuwse gemeenten met een lagere toeristische intensiteit.

H2: In de Zeeuwse gemeenten met een hogere toeristische intensiteit zijn relatief meer huisartsen dan in Zeeuwse gemeenten met een lagere toeristische intensiteit.

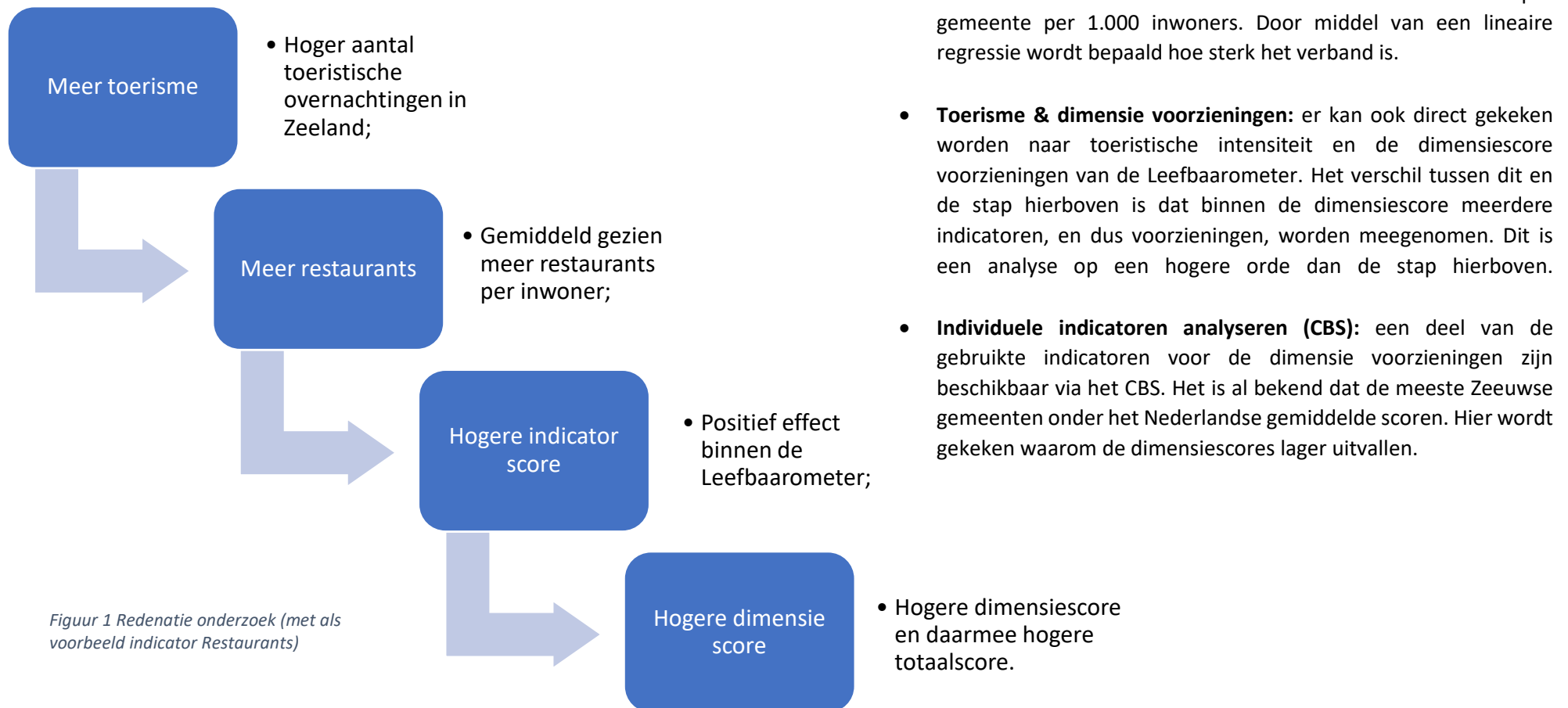
H3: In de Zeeuwse gemeenten met een hogere toeristische intensiteit zijn relatief meer supermarkten dan in Zeeuwse gemeenten met een lagere toeristische intensiteit.

H4: In de Zeeuwse gemeenten met een hogere toeristische intensiteit zijn relatief meer pinautomaten dan in Zeeuwse gemeenten met een lagere toeristische intensiteit.

De indicatoren zoals beschreven in dit onderzoek kennen een aanpassing ten opzichte van hun definitie in de Leefbaarometer. Deze keuze is gemaakt in verband met de beschikbaarheid van data. In dit onderzoek wordt toerisme gemeten aan de hand van het aantal overnachtingen per gemeente. Om de verschillen in bevolkingsaantallen per gemeente te corrigeren is het aantal overnachtingen per gemeente gedeeld door het aantal inwoners. Door deze berekening wordt voor iedere gemeente eenzelfde schaal gecreëerd om de hypothesen te kunnen testen. De data over het aantal overnachtingen per gemeente in Zeeland is afkomstig uit gegevens van HZ Kenniscentrum Kusttoerisme. Hierbij is het aantal overnachtingen per gemeente berekend op basis van toeristenbelasting. De input voor de indicatoren is verkregen vanuit OpenStreetMap (OSM). OSM is een open data bron waar vrijwilligers hun waarnemingen noteren. Zo is de data deels beïnvloed door de perceptie van de dataverstrekker.

Er zijn hierdoor mogelijk een aantal restaurants niet geteld of heeft een restaurant een andere klassering gekregen, bijvoorbeeld 'cafeteria'. Hierdoor zijn de absolute aantallen in dit onderzoek niet altijd gelijk aan de werkelijkheid. Echter wegen de voordelen van het gebruik van deze data zwaarder dan de relatief kleinere nadelen. Met welke data in dit onderzoek gewerkt is, wordt weergegeven in tabel 3 op de volgende pagina.

Figuur 1 toont de manier van redeneren binnen dit onderzoek. Er zitten indicatoren in de Leefbaarometer, zoals het aantal restaurants, die mogelijk beïnvloed worden door toerisme. In de Leefbaarometer heeft het aantal restaurants een positief effect op de leefbaarheid, dus meer restaurants zorgen voor een hogere leefbaarheidsscore. Er zijn meerdere aspecten die bestudeerd zijn:

Figuur 1 Redenatie onderzoek (met als voorbeeld indicator Restaurants)

Tabel 3 geeft de data weer die voor dit onderzoek gebruikt is. Per gemeente is de populatie, in 2020, weergegeven met daarbij in de derde kolom het aantal restaurants in die gemeente (osm_restaurant). De vierde kolom weergeeft het aantal restaurants per aantal inwoners (restaurant_per_pop). Dit is het aantal restaurants in een gemeente gedeeld door het aantal inwoners. Hetzelfde is gedaan voor het aantal overnachtingen (overnachtingen_2018). Ook dit getal is gedeeld door het aantal inwoners (overnachtingen_2018_per_pop). De absolute aantallen voor de overige indicatoren zijn te vinden in bijlage 2. Het aantal toeristische overnachtingen komt uit 2018 en is berekend door HZ Kenniscentrum Kusttoerisme met behulp van toeristenbelastingcijfers. De cijfers van 2018 zijn tijdens het schrijven van dit rapport de meest recente beschikbare cijfers.

Er zijn geen OSM tellingen voor cafetaria's en geldautomaten voor de gemeente Kapelle. Met Google Maps is gecontroleerd of geldautomaten aanwezig zijn en dit zijn er twee. Om de werkmethode consistent te houden, is er voor gekozen om door te gaan met de OSM tellingen. Bij de lineaire regressies voor cafetaria's en geldautomaten is Kapelle niet meegenomen.

Gemeente	Inwoners	Oppervlakte [ha]	osm_restaurant	restaurant_per_pop	overnachtingen_2018	overnachtingen_2018_per_pop
Borsele	22739	19452	7	0.000307841	182298	8.0
Goes	38082	10192	47	0.001234179	291616	7.7
Hulst	27556	25182	15	0.000544346	233843	8.5
Kapelle	12695	4963	3	0.000236314	174257	13.7
Middelburg	48822	5304	19	0.000389169	439581	9.0
Noord-Beveland	7392	12151	19	0.002570346	1630760	220.6
Reimerswaal	22730	24242	18	0.000791905	55316	2.4
Schouwen-Duiveland	33839	48821	66	0.001950412	5432540	160.5
Sluis	23210	30716	65	0.002800517	3887209	167.5
Terneuzen	54426	31776	24	0.000440966	285003	5.2
Tholen	25757	25400	6	0.000232946	329085	12.8
Veere	21880	20662	70	0.003199269	5283004	241.5
Vlissingen	44360	34484	56	0.001262399	375399	8.5

Tabel 3 Overzicht data gemeenten

Resultaten

Lineaire regressie is gebruikt om de relatie te testen tussen het aantal overnachtingen per aantal inwoners en de indicatoren restaurants, huisartsen, supermarkten en pinautomaten per aantal inwoners. De in H1 gestelde verwachting is dat het aantal restaurants per aantal inwoners voorspeld kan worden met het aantal overnachtingen per aantal inwoners:

$$\text{restaurants per inwoners} = \text{helling} * \text{overnachtingen per inwoners} + \text{constante}$$

Aan de hand van de determinatiecoëfficiënt (R^2) wordt bepaald hoe goed een indicator voorspeld wordt aan de hand van het aantal overnachtingen geschaald naar het aantal inwoners. Wanneer R^2 kleiner is dan 0.80, is er een zwakke tot geen relatie en wordt de hypothese verworpen. Vanaf een waarde van 0.80 is een model bruikbaar²⁵. De resultaten worden op de volgende pagina per hypothese weergegeven.

Toerisme en voorzieningen

Grafiek 4 toont het resultaat van de lineaire regressie met betrekking tot hypothese 1. Het aantal toeristische overnachtingen laat een sterke relatie zien met het aantal restaurants in Zeeland (H1: $R^2 = 0.86$). De resultaten impliceren daarmee dat in een gemeente waar meer toeristische overnachtingen per aantal inwoners plaatsvinden meer restaurants zijn per aantal inwoners. Opmerkelijk is dat verschillende stedelijke gemeenten in Zeeland (geel gemarkeerd) relatief weinig overnachtingen hebben afgezet tegen het aantal inwoners. Voor de kustgemeenten is te zien dat het aantal overnachtingen en daarmee het aantal restaurants hoger ligt per inwoner.

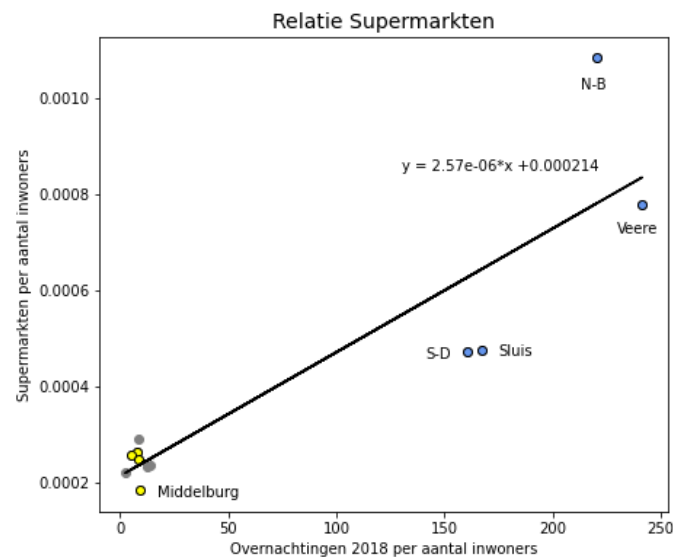
In de hiervoor gepresenteerde analyse is alleen getoetst met restaurants, cafetaria en café zijn hierin niet meegenomen. Als extra toevoeging aan de analyse is met de beschikbare data een aparte regressie analyse uitgevoerd. Hieruit blijkt dat cafetaria's een relatie laat zien ($R^2 = 0.70$) met het aantal toeristische overnachtingen per aantal inwoners. Cafés hebben een zwakke relatie met het aantal toeristische overnachtingen per aantal inwoners ($R^2 = 0.18$).

Grafiek 4 Lineaire regressie H1

Het aantal toeristische overnachtingen laat een relatie zien met het aantal supermarkten (grafiek 5) in Zeeland (H3: $R^2 = 0.82$). De resultaten impliceren daarmee dat er in een gemeente waar meer toeristische overnachtingen plaatsvinden per aantal inwoners, meer supermarkten zijn per aantal inwoners. Zoals te zien in eerdere resultaten kennen de kustgemeenten een hoger aantal overnachtingen per inwoner dan de stedelijke gemeenten. Ook hier laten de resultaten dus zien dat in een gemeente waar meer toeristen komen per aantal inwoners een hoger aantal van bepaalde voorzieningen is per aantal inwoners, in dit geval supermarkten.

Het aantal toeristische overnachtingen laat een zwakke relatie zien met het aantal huisartsen en pinautomaten in Zeeland (H2: $R^2 = 0.61$), (H4: $R^2 = 0.38$). Deze hypothesen worden verworpen, omdat de R^2 kleiner is dan 0.80. De resultaten impliceren daarmee dat in een gemeente waar meer toeristische overnachtingen plaatsvinden niet automatisch meer huisartsen of pinautomaten zijn.

Grafiek 5 Lineaire regressie H2

Het nadeel van deze analyse is het gebrek aan datapunten. Er zijn maar 13 Zeeuwse gemeenten en het zou beter zijn om een analyse met alle Nederlandse gemeenten te doen. Helaas zijn overnachtingcijfers van het CBS niet beschikbaar op dit niveau. Tijdens dit onderzoek heeft het NBTC toeristische intensiteit en dichtheid cijfers beschikbaar gemaakt op COROP niveau²⁶. Het aantal restaurants, supermarkten en andere voorzieningen zijn ook per COROP bekend. Voor deze cijfers is ook een lineaire regressie gedaan. De R^2 waarden liggen allemaal onder 0.70 en zijn dus niet zo hoog als voor de analyses voor Zeeland. Idealiter zou deze analyse opnieuw gedaan worden op gemeentenniveau voor heel Nederland en misschien ook op buurtniveau.

Toelichting tellingen

In de regressieanalyse hiervoor zijn OSM tellingen per gemeente gedaan. Het is ook mogelijk om tellingen op buurt of wijk niveau te doen. De administratieve grenzen zijn via het CBS beschikbaar. De tellingen op buurtniveau uitvoeren is een tijdrovend proces, dus dit is alleen voor de gemeente Veere gedaan om de methode te testen. Tabel 4 toont het aantal supermarkten. De meeste buurten hebben één supermarkt en twee buurten hebben er twee. Bij het aantal cafés (tabel 5) en restaurants (tabel 6) is een groter verschil tussen de Veerse buurten. Domburg staat bij beide tabellen bovenaan. Opvallend is dat er geen cafés bij Zoutelande zijn geteld. Dit komt waarschijnlijk door keuzes die de OSM vrijwilligers hebben gemaakt. Bij de restaurants staan de bekende toeristische locaties bovenaan en lijkt er dus een verband te zijn. Voor nu is deze analyse alleen voor gemeente Veere gedaan. Bij een vervolg onderzoek zou het interessant zijn om ook te kijken naar Schouwen-Duiveland, Noord-Beveland en Sluis. Komen dan ook de bekende badplaatsen en historische stadjes naar voren?

Supermarkten	Aantal
Zoutelande	2
Verspreide huizen Vrouwenpolder	2
Grijpskerke	1
Verspreide huizen Aagtekerke	1
Verspreide huizen Westkapelle	1
Oostkapelle	1
Meliskerke	1
Verspreide huizen in recreatiegebied van Biggekerke	1
Verspreide huizen Domburg	1
Domburg	1
Vrouwenpolder	1
Verspreide huizen recreatiegebied van Koudekerke	1
Westkapelle	1
Serooskerke	1
Koudekerke	1

Tabel 4 aantal supermarkten per gemeente

Cafés	Aantal
Domburg	9
Verspreide huizen Vrouwenpolder	4
Verspreide huizen in het Noorden	3
Westkapelle	2
Verspreide huizen Grijpskerke	1
Biggekerke	1
Vrouwenpolder	1
Veere	1

Tabel 5 aantal cafés per gemeente

Restaurants	Aantal
Domburg	16
Zoutelande	8
Vrouwenpolder	7
Verspreide huizen Vrouwenpolder	6
Veere	6
Westkapelle	4
Oostkapelle	3
Verspreide huizen Zoutelande	3
Verspreide huizen Westkapelle	3
Dishoek	2
Neeltje Jans	2
Verspreide huizen recreatiegebied van Koudekerke	2
Breezand	2
Verspreide huizen in recreatiegebied van Biggekerke	1
Grijpskerke	1
Verspreide huizen in het Zuiden	1
Kustlicht	1
Randduin	1
Serooskerke	1

Tabel 6 aantal restaurants per gemeente

Toerisme en leefbaarheid

Uit de analyse is gebleken dat er een relatie is tussen het aantal toeristische overnachtingen per aantal inwoners en de indicatoren supermarkten en restaurants afgezet tegen 1.000 inwoners. Echter, het doel van dit onderzoek is om te toetsen of er een relatie is tussen toerisme en leefbaarheid. Om dit te kunnen doen, moet een doorvertaling gemaakt worden van de relatie tussen toerisme en voorzieningen naar de impact op leefbaarheid. In de Leefbaarometer wordt niet beschreven hoe de dimensiescore is berekend, maar wanneer een indicator onder het Nederlands gemiddelde is, wordt ervan uit gegaan dat de dimensiescore ook minder wordt. In tabel 7 worden indicatoren getoond die gebruikt worden om de dimensiescore voorzieningen te bepalen. Deze zijn via het CBS beschikbaar. In de Leefbaarometer zijn ook indicatoren die een samenstelling zijn van andere indicatoren, zoals onderwijs - gezondheid. Deze getallen zijn niet beschikbaar en worden dus buiten beschouwing gelaten. Tabel 7 toont een deel van de gebruikte indicatoren. Alle gemeenten in Zeeland zijn vergeleken met het Nederlands gemiddelde.

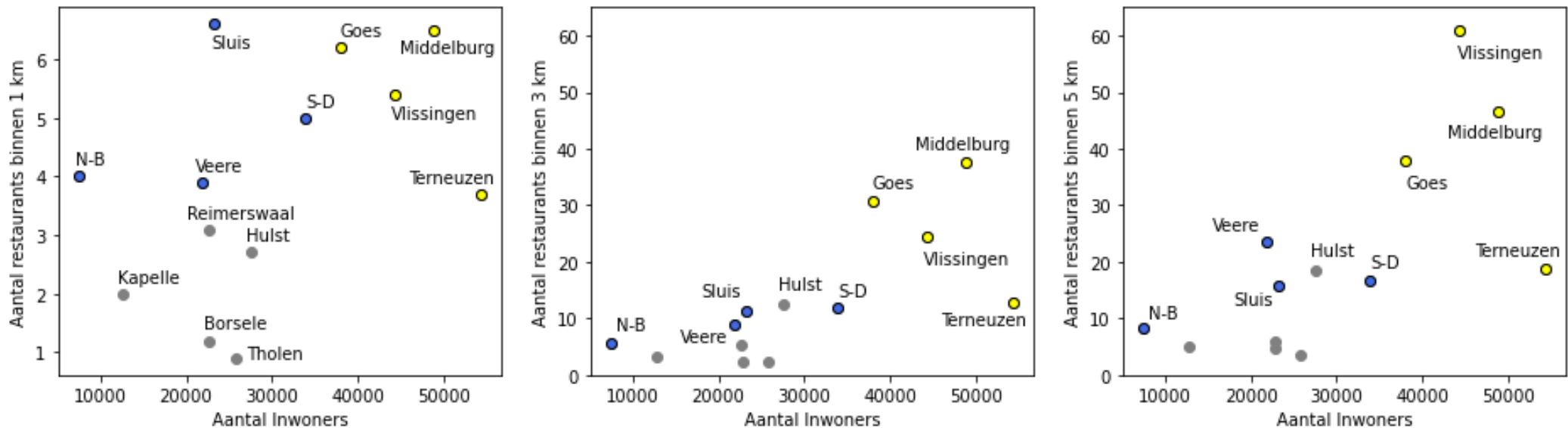
Wanneer een gemeente oranje scoort op een bepaalde indicator, dan vermoeden de onderzoekers van dit rapport dat deze indicator negatief bijdraagt aan de dimensiescore voorzieningen. Dit wordt bepaald door te kijken of het cijfer boven of onder het Nederlandse gemiddelde is en of de indicator een positief of negatief effect heeft (rapport Leefbaarometer). Bijvoorbeeld, meer restaurants heeft een positief effect, maar dichterbij een oprit wonen heeft een negatief effect op de dimensiescore. Dichtbij een station wonen heeft een negatief effect in de Leefbaarometer. Omdat in Zeeland over het algemeen veel afstand is tot een station (indicator 9), zijn veel gemeenten blauw gekleurd (boven het Nederlandse gemiddelde) en dragen ze positief bij aan de leefbaarheidsscore. Uit tabel 7 kan deels worden opgemaakt waarom de meeste gemeenten voor de dimensie voorzieningen onder het Nederlandse gemiddelde scoren. Voor de indicatoren die beschikbaar zijn, scoren zij minder dan de waarden voor het Nederlandse gemiddelde. Bijvoorbeeld het aantal cafés of het aantal restaurants binnen 1 km (Ind. 5 en Ind. 6). Door een gebrek aan beschikbare open data is dit maar een deel van het totaal beeld voor voorzieningen.

Gemeente	Ind. 1	Ind. 2	Ind. 3	Ind. 4	Ind. 5	Ind. 6	Ind. 7	Ind. 8	Ind. 9	Ind. 10	Ind. 11								
Nederland	9.5	4.7	7	9	4.6	9.2	2	1.8	5.2	10.7	7								
Borsele	1.3	9.8	10.2	1.9	0.7	1.2	1.4	1.7	8.9	19.4	1	Ind. 1	Aantal huisartsenpraktijken/Binnen 3 km (aantal)						
Goes	5.4	4.4	4.4	6.1	4.3	6.2	1.6	1.4	2.6	22.4	2	Ind. 2	Ziekenhuis (incl. buitenpolikliniek)/Afstand tot ziekenhuis (km)						
Hulst	1.5	4.9	16.9	2.1	1.8	2.7	0.8	2.1	47.1	50.6	0	Ind. 3	Ziekenhuis (excl. buitenpolikliniek)/Afstand tot ziekenhuis (km)						
Kapelle	1.7	6.6	6.6	3.1	0.9	2	1.6	0.9	2.4	27.6	1.8	Ind. 4	Aantal overige dagelijkse levensmiddelen/Binnen 1 km (aantal)						
Middelburg	7.1	2	8.3	8.1	3.6	6.5	1.6	1.3	1.9	2.3	5.6	Ind. 5	Aantal cafés/Binnen 1 km (aantal)						
Noord-Beveland	0.9	16.2	18.4	2.5	0.6	4	0.7	2	15.1	24.1	0.1	Ind. 6	Aantal restaurants/Binnen 1 km (aantal)						
Reimerswaal	1.2	14.5	14.5	3.4	0.9	3.1	2.1	1.1	3	32.8	0.4	Ind. 7	Basisonderwijs/Aantal scholen/Binnen 1 km (aantal)						
Schouwen-Duiveland	1	7.9	26.9	3.7	1.1	5	1.5	1.2	27.1	38.2	0.6	Ind. 8	Afstand tot oprit hoofdverkeersweg (km)						
Sluis	0.8	8	8	4.9	1.2	6.6	1	1.4	50.7	54.3	0	Ind. 9	Treinstations/Afstand tot treinstations totaal (km)						
Terneuzen	2.2	6.1	6.3	4.2	1.9	3.7	1.5	2.1	33.3	36.9	1.3	Ind. 10	Treinstations/Afstand tot belangrijk overstapstation (km)						
Tholen	1.4	15.4	18.1	2.8	1.2	0.9	2	1	16.3	27.3	0.5	Ind. 11	Aantal podiumkunsten totaal/Binnen 10 km (aantal)						
Veere	1.6	8.9	11.7	2.3	0.5	3.9	1.1	1.5	10	10	2.4								
Vlissingen	6.6	2.1	2.4	9.1	3.4	5.4	1.8	1.2	3	3.5	6								

Tabel 7 indicator scores

De indicatoren op de vorige pagina kunnen ook in een grafiek weergegeven worden. Grafiek 6 toont het aantal restaurants binnen een bepaalde afstand. Opvallend is dat voor een straal van 1 km het aantal restaurants van de toeristische gemeenten in hetzelfde bereik van de stedelijke gemeenten ligt. Ondanks het feit dat Middelburg ruim twee keer zoveel inwoners als Sluis heeft, zijn er iets meer restaurants binnen 1 km voor de bewoners van gemeente Sluis. Wanneer naar grotere stralen wordt gekeken dan zakken de toeristische gemeenten relatief gezien. Terneuzen uitgezonderd, vormen de stedelijke gemeenten een eigen groep met Vlissingen bovenaan voor een straal van 5 km. Interessant is dat Sluis en Veere rond dezelfde waarde hebben als Hulst voor aantal restaurants binnen 5 km.

Het aantal restaurants binnen 1 km is een separate indicator binnen de Leefbaarometer. De andere twee indicatoren worden mogelijk meegenomen in een samengestelde indicator 'aanvulling', maar dit is niet bekend bij de onderzoekers. Er is ook naar het aantal cafés binnen een straal gekeken (bijlage 3) en daar liggen de stedelijke gemeenten voor alle afstanden ruim boven de andere gemeenten. De toeristische gemeenten hebben niet meer cafés binnen een straal dan de niet-toeristische gemeenten.

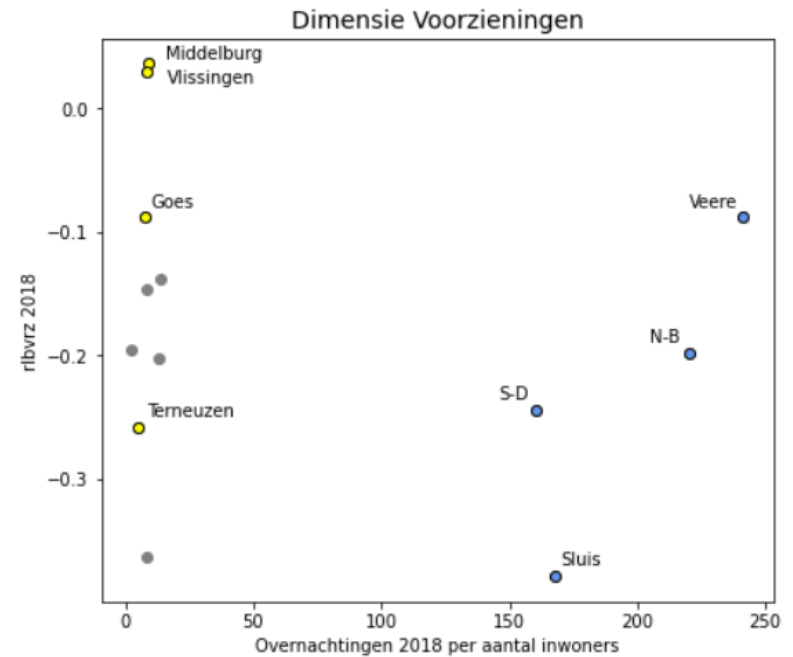
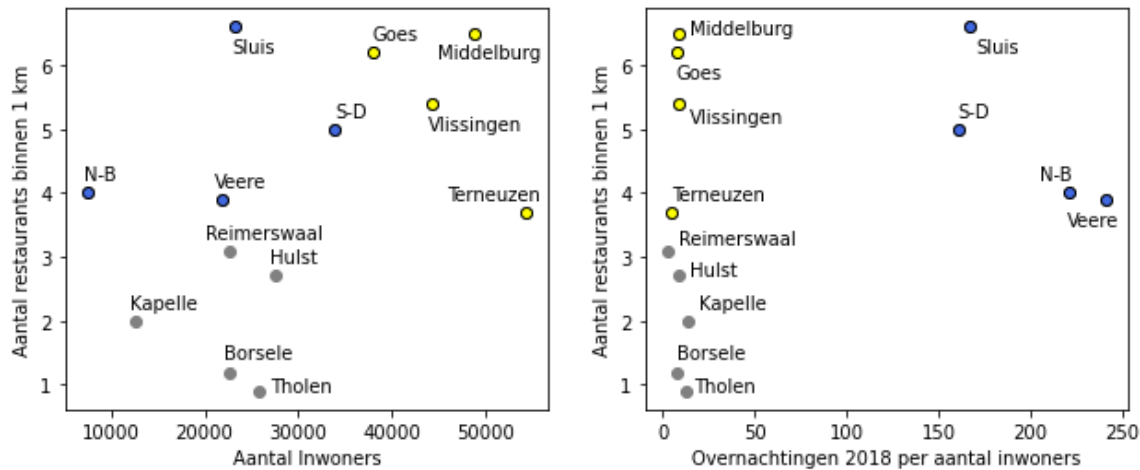

Grafiek 6: Het aantal inwoners en aantal restaurants binnen 1 km, 3 km en 5 km per gemeente. De stedelijke gemeenten (geel) zitten over het algemeen hoog. Dit wordt het duidelijkst voor een straal van 5 km. Binnen een straal van 1 km hebben de toeristische gemeenten (blauw) ook hoge waarden.

In grafiek 7 is het aantal restaurants binnen 1 km geplot met het aantal overnachtingen per aantal inwoners (toeristische intensiteit). In de rechter plot liggen de toeristische gemeenten aan de rechter kant door het aantal overnachtingen. Bij een straal van 3 km (bijlage 4) liggen de toeristische gemeenten (blauw) wat hoger dan de niet-toeristische gemeenten (grijs). Bij 5 km (bijlage 4) liggen de toeristische gemeenten duidelijk hoger dan de niet-toeristische. Bij deze puntenwolken heeft een lineaire regressie analyse geen zin, maar er lijkt wel een patroon te zijn dat toeristische gemeenten relatief gezien meer restaurants per inwoners hebben, maar dat dit ook zich vertaalt in aantal restaurants binnen 1 km of meer.

Om te kijken of er een directe link tussen toeristische intensiteit en de dimensie voorzieningen is, kan wederom een lineaire regressie gebruikt worden. Grafiek 8 toont de dimensiescore voorzieningen op de y-as en de toeristische intensiteit op de x-as. Er zit geen trend in deze puntengrafiek en een lineaire regressie leidt tot een horizontale lijn (niet getoond omdat de relatie onzinnig is) met $R^2 = 0.04$. Dit betekent dat er geen verband is. Wanneer toeristische dichtheid wordt meegenomen, dus een lineaire regressie met twee x variabelen, dan wordt $R^2 = 0.35$ wat beter is maar nog steeds relatief laag. Op basis van dit kan gesteld worden dat de dimensiescore voorzieningen afhankelijk is van meer factoren dan alleen toerisme. Op basis van de voorgaande analyses lijkt het er echter wel op dat toerisme effect heeft op bepaalde type voorzieningen en hun locaties.

Grafiek 7: Aantal inwoners (links) en overnachtingen per inwoners (rechts) tegen het aantal restaurants binnen 1 km. De toeristische gemeenten (blauw) hebben meer restaurants binnen 1 km dan de niet-toeristische gemeenten (grijs).

Grafiek 8: Dimensiescore voorzieningen en toeristische intensiteit. Een lineaire regressie leidt tot $R^2 = 0.04$, dus geen verband.

Conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: “Draagt toerisme bij aan de leefbaarheid in Zeeland?” Hiervoor is een kwantitatief onderzoek uitgevoerd met behulp van het instrument de Leefbaarometer. In het onderzoek is antwoord gegeven op de volgende deelvragen om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden:

1. “Wat is de leefbaarheidssituatie (vastgesteld via open data Leefbaarometer 2.0, uitgedrukt in een leefbaarheidsscore en -klasse) in Zeeland?”
2. “Welke indicatoren (afgeleid van bestaande indicatoren van de dimensie ‘voorzieningen’) geven inzicht in de impact van toerisme op de leefbaarheid?”

Voor de duiding van het begrip leefbaarheid en de beschrijving van de leefbaarheidssituatie per Zeeuwse gemeente is de Leefbaarometer 2.0 als instrument gehanteerd. Uit onderzoek blijkt dat de leefbaarheidssituatie (in 2018) - uitgedrukt in een leefbaarheidsscore - verschilt van gemeente tot gemeente ten opzichte van het Nederlands gemiddelde. De gemeente Veere, de Zeeuwse gemeente met de hoogste toeristische druk, laat daarbij de hoogste leefbaarheidsscore zien en de gemeente Terneuzen, de Zeeuwse gemeente met juist de laagste toeristische druk, de laagste leefbaarheidsscore. Door vervolgens in te zoomen op de onderliggende dimensies(coren) is duidelijk geworden dat de verschillen in de leefbaarheidsscores van de Zeeuwse gemeenten met name zijn te verklaren vanuit de dimensiescore ‘voorzieningen’ per gemeente. Binnen deze dimensie blijkt de meeste spreiding te zijn in scores, wanneer wordt ingezoomd op PC4 niveau.

In de Leefbaarometer is de dimensie voorzieningen onderverdeeld in verschillende indicatoren. De indicatoren restaurants, supermarkten, huisartsen en pinautomaten zijn op basis van literatuuronderzoek,

beschikbare data en interne discussies getoetst door middel van lineaire regressie op hun relatie met toerisme.

Na het toetsen van de hypothesen (in de Zeeuwse gemeenten met een hogere toeristische intensiteit zijn relatief meer ‘restaurants’/ ‘supermarkten’/ ‘huisartsen’/ ‘pinautomaten’ dan in Zeeuwse gemeenten met een lagere toeristische intensiteit) zijn binnen dit onderzoek twee (lineaire) relaties vastgesteld, namelijk tussen toerisme (toeristische intensiteit) en het aantal restaurants per 1.000 inwoners ($R^2 = 0.86$) en tussen toerisme (toeristische intensiteit) en het aantal supermarkten per 1.000 inwoners ($R^2 = 0.82$). Voor de indicatoren pinautomaten en huisartsen is geen relatie gevonden met toerisme in Zeeland.

Het aantal van dertien Zeeuwse gemeenten is echter te beperkt om een definitieve uitspraak te kunnen doen over deze vermeende relaties. Een andere kanttekening bij het onderzoek is dat een hogere toeristische druk en (dus) daarmee meer restaurants of supermarkten per 1.000 inwoners niet direct leidt tot een hogere score voor de dimensie ‘voorzieningen’ (en daarmee de totale leefbaarheidsscore per gemeente). Het effect van één enkele indicator is namelijk enerzijds niet sterk genoeg om een dimensiescore substantieel te verhogen of verlagen en anderzijds is uit een studie van de achtergronden van de Leefbaarometer gebleken dat het ‘verdwijnen van een supermarkt’ wel een significante nadelige invloed kan hebben op de dimensiescore ‘voorzieningen’, maar een extra supermarkt niet per definitie leidt tot een hogere dimensiescore ‘voorzieningen’. Wel kan worden afgeleid uit het voorgaande dat de indicator ‘aantal restaurants per 1.000 inwoners’ in principe positief bijdraagt aan de score van de dimensie voorzieningen. Toerisme kan in die zin dus ook een positieve bijdrage leveren aan de leefbaarheidsscore van gemeente, mits in ogenschouw wordt genomen dat er ook nog tal van andere indicatoren zijn die (in samenhang) invloed uitoefenen op deze score. Een visuele samenvatting van de conclusie is weergegeven in bijlage 5.

Bronnen

1. HZ Kenniscentrum Kusttoerisme. (2019). Toerisme in de provincie Zeeland - Omvang en economisch belang (impact) in 2018. https://www.kenniscentrumtoerisme.nl/images/7/71/Leaflet_KCKT_Economische_impact_2018.pdf
2. Raad voor de leefomgeving en infrastructuur. (2019, september). Waardevol toerisme - Onze leefomgeving verdient het. <https://www.rli.nl/publicaties/2019/advies/waardevol-toerisme>
3. HZ Kenniscentrum Kusttoerisme. (2019). De eerste stap richting een (nog meer) bewuste toeristische bestemming - Wat is de houding (attitude) van de inwoners van de provincie Zeeland ten aanzien van toerisme? https://www.kenniscentrumtoerisme.nl/images/6/6f/Rapportage_inwonersonderzoek_Zeeland_LR.pdf
4. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (z.d.). Leefbaarometer Home. <https://www.leefbaarometer.nl/home.php>
5. OpenStreetMap. (z.d.). OpenStreetMap. <https://www.openstreetmap.org/>
6. UNWTO, 2010, International Recommendations for Tourism Statistics 2008, United Nations, no. 83/Rev.1, NewYork.
7. NBTC Holland Marketing. (2019). Kerncijfers 2019. <https://kerncijfers.nbtc.nl/nl/magazine/12059/825115/cover.html>
8. Peeters, P., Gössling, S., Klijs, J., Milano, C., Novelli, M., Dijkmans, C., Eijgelaar, E., Hartman, S., Heslinga, J., Isaac, R., Mitas, O., Moretti, S., Nawijn, J., Papp, B. & Postma, A. (2018). Overtourism: impact and possible policy responses. Brussel: Europees Parlement.
9. World Tourism Organization (UNWTO); Centre of Expertise Leisure, Tourism & Hospitality; NHTV Breda University of Applied Sciences; and NHL Stenden University of Applied Sciences (2018), 'Overtourism'? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, Executive Summary, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284420070>.
10. Kim, K. (2002). The effects of tourism impacts upon quality of life of residents in the community (Proefschrift). Virginia Polytechnic Institute and State University, Virginia.
11. Maes, J., Sys, C., & Vanellander, T. (2012). Leefbaarheid in steden, veel meer dan één indicator? Steunpunt Goederen- en personenvervoer.
12. Van der Wardt, J., & Jong, F. (1997). Tussen dam & arena: Leefbaarheid en de betekenis van omgevingskenmerken in negen Amsterdamse buurten. Amsterdam: Gemeente Amsterdam ; BRON UVA BV

13. Dorst, M.J. van (2002). *Duurzaam Leefbaar*. Naarden: GIDO stichting
14. Dorst, M.J. van (2005). *Een duurzaam leefbare woonomgeving*. Delft, Eburon.
15. Okulicz-Kozaryn, A., & Valente, R. R. (2018). Livability and subjective well-Being across european cities. *Applied Research in Quality of Life*, 1-24, 1-24. doi:10.1007/s11482-017-9587-7.
16. World Travel & Tourism Council. (2017). *Coping with Success. Managing overcrowding in tourism destinations*.
17. Ozturk, A., Ozer, O. & Caliskan, U. (2015). The relationship between local residents' perceptions of tourism and their happiness: A case of kusadasi, turkey. *Tourism Review*, 70(3), 232-242. doi:10.1108/TR-09-2014-0053
18. Deery, M., Jago, L., & Fredline, L. (2012). Rethinking social impacts of tourism research: A new research agenda. *Tourism Management*, 33(1), 64–73. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.01.026>
19. Hall, C. M., & Page, S. J. (2014). *The geography of tourism and recreation: Environment, place and space*. Routledge
20. Brunt, P., & Courtney, P. (1999). Host perceptions of sociocultural impacts. *Annals of Tourism Research*, 26(3), 493–515. [https://doi.org/10.1016/s0160-7383\(99\)00003-1](https://doi.org/10.1016/s0160-7383(99)00003-1)
21. LISA (2019). *Vestigingenregister*. www.lisa.nl
22. HZ Kenniscentrum Kusttoerisme. (2019). *Een verkenning naar de impact van toerisme op voorzieningen in Zeeland*. https://www.kenniscentrumtoerisme.nl/images/b/b5/Een_verkenning_naar_de_impact_van_toerisme_op_voorzieningen_in_Zeeland.pdf
23. NBTC-NIPO Research (2019). *Resultaten ContinuVrijeTijdsOnderzoek 2018*
24. K. Leidelmeijer, I. van Kamp, 2003: *Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid; naar een begrippenkader en conceptuele inkadering*, RIGO en RIVM.
25. Guido, S., & Mueller, A. C. (2016). *Introduction to Machine Learning with Python (1ste editie)*. Van Duuren Media.
26. NBTC Holland Marketing. (2020, 30 oktober). *Regionale capaciteit en bezetting*. <https://www.nbtc.nl/nl/home/activiteiten/regionaal-inzicht-in-toeristische-druk-capaciteit-en-bezetting.htm>

Bijlagen

Bijlage 1

Dimensie	Indicator	Dimensie	Indicator
Woningen	aandeel woningen voor 1900	Bewoners	aandeel westerse allochtonen
	aandeel woningen tussen 1900-1920		aandeel Moe-landers
	aandeel woningen tussen 1920-1945		aandeel niet-westerse allochtonen
	aandeel woningen tussen 1945-1960		aandeel Marokkanen
	aandeel woningen tussen 1961-1971		aandeel Surinamers
	aandeel woningen tussen 1971-1980		aandeel Turken
	aandeel woningen tussen 1991-2000		aandeel overige niet-westerse allochtonen
	aandeel woningen na 2000		eenoudergezinnen
	historische woningen		gezinnen met kinderen
	dominantie vooroorlogs		gezinnen zonder kinderen
	dominantie vroeg naoorlogs		aandeel arbeidsongeschikten
	dominantie laat naoorlogs		aandeel bijstandsgerechtigden
	dominantie recent bebouwing		ouderen
	aandeel eengezins rijwoningen		ontwikkeling huishoudens
	grote vrijstaande woningen en tweekappers		ontwikkeling 15-24 jarigen
	middelgrote vrijstaande woningen en tweekappers		mutatiegraad
	kleine vrijstaande woningen en tweekappers		
	dominatie vooroorlogs eengezins		
	aandeel kleine eengezinswoningen voor 1900		
	aandeel kleine vooroorlogse eengezinswoningen		
	aandeel kleine eengezinswoningen 1900-1945		
	aandeel kleine eengezinswoningen 1970-1990		
	aandeel kleine meergezinswoningen na 1970		
	aandeel eengezins sociale huur		
	aandeel eengezins koop		
	aandeel meergezins koop		
			Veiligheid
		ordeverstoringen	
		vernielingen	
		geweldsmisdrijven	
		berovingen	
		inbraken	

Dimensie	Indicator
Voorzieningen	afstand tot station
	afstand tot overstapstation
	afstand tot oprit snelweg
	aantal huisartsen binnen 3 km
	afstand tot dichtstbijzijnde ziekenhuis
	aantal basisscholen binnen 1km
	onderwijs en gezondheid (samengestelde index)
	aantal cafe's binnen 1 km
	cafe's en cafetaria's (samengestelde index)
	aantal restaurants binnen 1 km
	aantal winkels dagelijkse boodschappen binnen 1 km
	horeca en winkels (samengestelde index)
	kleinere winkels
	afstand tot dichtsbijzijnde pinautomaat
	bibliotheek binnen 2km (dummy)
	aantal podia binnen 10 km
	(terrein voor) sociaal-culturele voorzieningen
	(terrein voor) dagrecreatieve voorzieningen
	stedelijke voorzieningen (niet-stedelijk gebied)
	stedelijke voorzieningen (stedelijk gebied)
	aandeel leegstaande winkels
	(toename) afstand tot dichtstbijzijnde zwembad
	supermarkt verdwenen

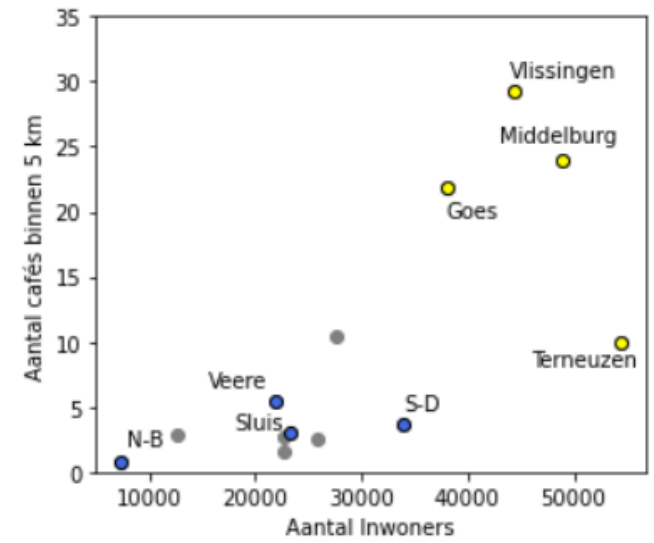
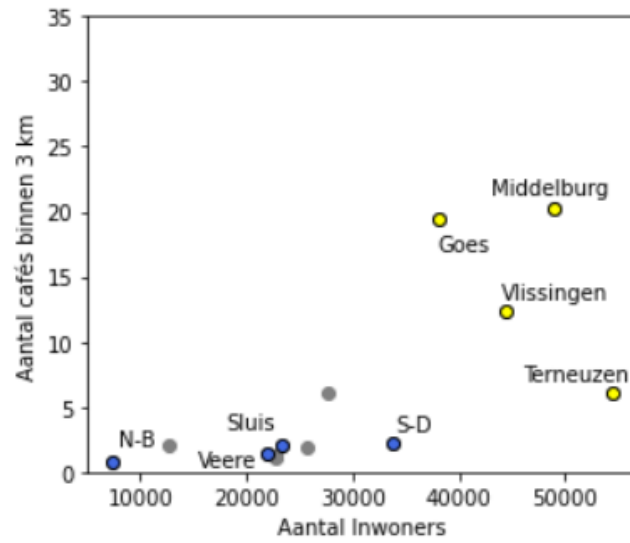
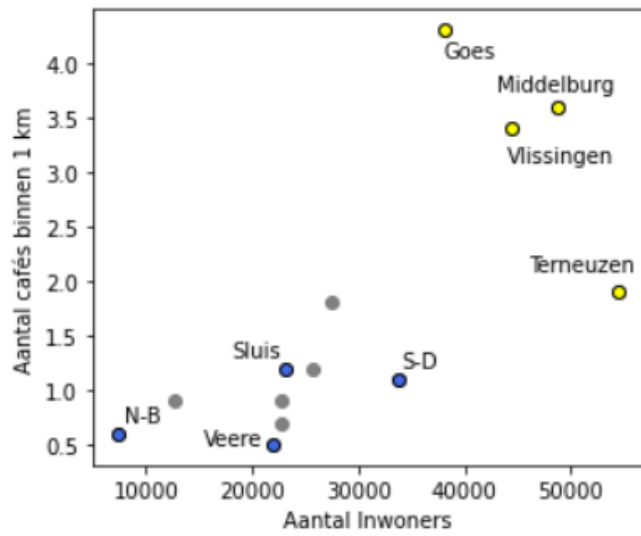
Dimensie	Indicator
Fysieke omgeving	aandeel rijksmonumenten
	aandeel gebouwen met industrie functie
	aandeel gebouwen met bijeenkomst functie
	dichtheid
	ligging aan woonterrein
	nabijheid bossen
	aandeel groen
	ligging aan park of plantsoen
	ligging aan agrarisch terrein
	ligging aan bos
	"ligging aan open droog natuurlijk terrein"
	ligging aan IJsselmeer/ Markermeer
	ligging aan recreatief binnenwater
	ligging aan (overig) binnenwater
	ligging aan Noordzeekust
	nabijheid Noordzee
	water in de wijk
	hoogspanningsmasten
	windturbines
	geluidsbelasting
	afstand tot hoofdwegennet
	afstand tot snelweg
	aantal treinen (stedelijk gebied)
	ligging aan spoor
	ligging aan wegen
nabijheid traject chloortrein	
industrie in de buurt	
overstromingsrisico	
aardbevingsrisico	

Bijlage 2

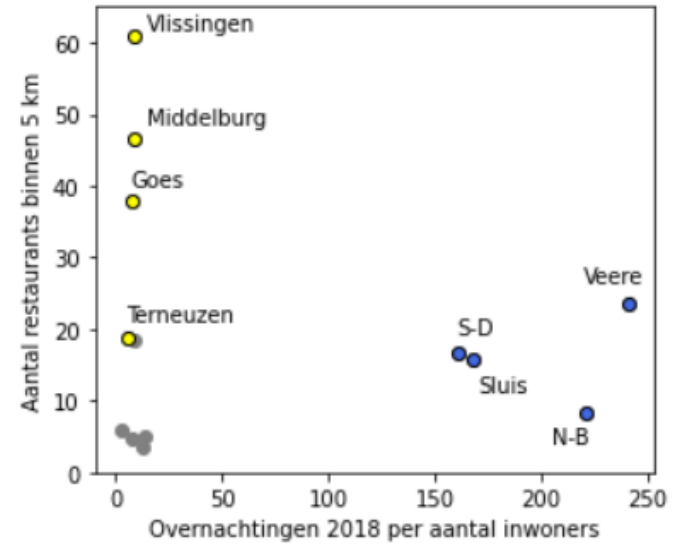
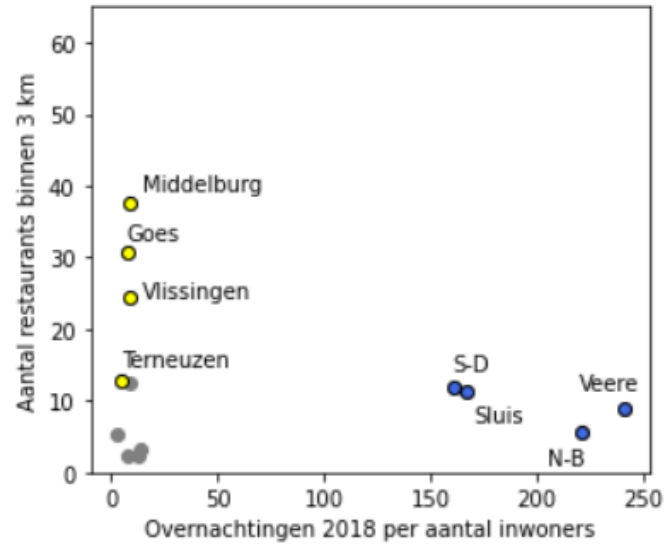
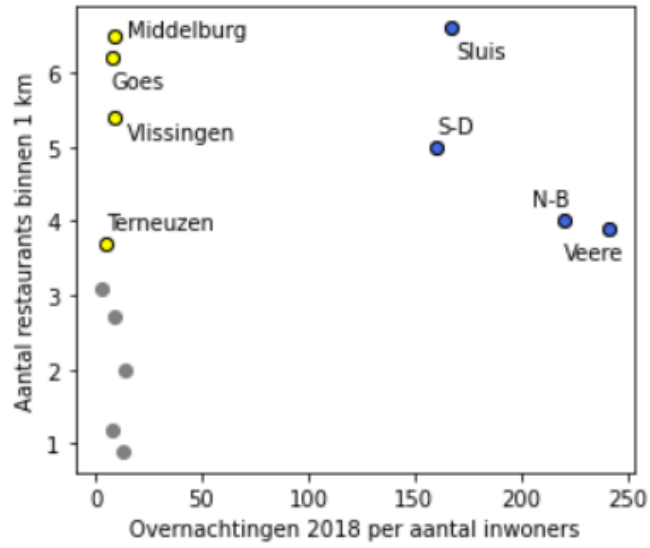
Gemeente	Restaurants	Cafetaria's	Café's	Supermarkten	Huisartsen	Geldautomaten
Borsele	7	3	8	6	6	3
Goes	47	15	17	10	11	9
Hulst	15	1	16	8	5	6
Kapelle	3	0	1	3	4	0
Middelburg	19	11	8	9	14	5
Noord-Beveland	19	6	2	8	3	3
Reimerswaal	18	6	6	5	5	8
Schouwen-Duiveland	66	13	16	16	12	6
Sluis	65	14	15	11	6	9
Terneuzen	24	5	13	14	12	9
Tholen	6	1	2	6	7	3
Veere	70	17	23	17	10	7
Vlissingen	56	22	44	11	13	10

Gemeente	Inwoners	Oppervlakte [ha]	Restaurants/Inwoners	Cafetaria's/Inwoners	Café's/Inwoners	Supermarkten/Inwoners	Huisartsen/Inwoners	Geldautomaten/Inwoners
Borsele	22739	19452	0.0003078412	0.0001319319	0.0003518185	0.0002638638	0.0002638638	0.0001319319
Goes	38082	10192	0.0012341789	0.0003938869	0.0004464051	0.0002625913	0.0002888504	0.0002363321
Hulst	27556	25182	0.0005443461	0.0000362897	0.0005806358	0.0002903179	0.0001814487	0.0002177384
Kapelle	12695	4963	0.0002363135		0.0000787712	0.0002363135	0.0003150847	
Middelburg	48822	5304	0.0003891688	0.0002253083	0.0001638606	0.0001843431	0.0002867560	0.0001024128
Noord-Beveland	7392	12151	0.0025703463	0.0008116883	0.0002705628	0.0010822511	0.0004058442	0.0004058442
Reimerswaal	22730	24242	0.0007919050	0.0002639683	0.0002639683	0.0002199736	0.0002199736	0.0003519578
Schouwen-Duiveland	33839	48821	0.0019504122	0.0003841721	0.0004728272	0.0004728272	0.0003546204	0.0001773102
Sluis	23210	30716	0.0028005170	0.0006031883	0.0006462732	0.0004739336	0.0002585093	0.0003877639
Terneuzen	54426	31776	0.0004409657	0.0000918679	0.0002388564	0.0002572300	0.0002204829	0.0001653621
Tholen	25757	25400	0.0002329464	0.0000388244	0.0000776488	0.0002329464	0.0002717708	0.0001164732
Veere	21880	20662	0.0031992687	0.0007769653	0.0010511883	0.0007769653	0.0004570384	0.0003199269
Vlissingen	44360	34484	0.0012623986	0.0004959423	0.0009918846	0.0002479711	0.0002930568	0.0002254283

Bijlage 3

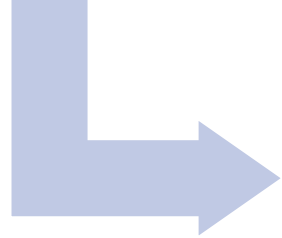
Bijlage 4

Restaurants	Aantal
Domburg	16
Zoutelande	8
Vrouwenpolder	7
Verspreide huizen Vrouwenpolder	6
Veere	6
Westkapelle	4
Oostkapelle	3
Verspreide huizen Zoutelande	3
Verspreide huizen Westkapelle	3
Dishoek	2
Neeltje Jans	2
Verspreide huizen recreatiegebied van Koudekerke	2
Breezand	2
Verspreide huizen in recreatiegebied van Biggekerke	1
Grijskerke	1
Verspreide huizen in het Zuiden	1
Kustlicht	1
Randduin	1
Serooskerke	1

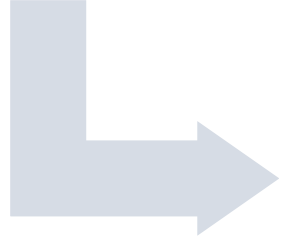
Meer toerisme

- Hoger aantal toeristische overnachtingen in Zeeland;

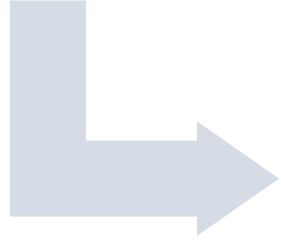
Meer restaurants

- Gemiddeld gezien meer restaurants per inwoner;

Hogere indicator score

- Positief effect binnen de Leefbaarometer;

Hogere dimensie score

- Hogere dimensiescore en daarmee hogere totaalscore.

